

مسجد جامع ساوه
ابوالفضل فراهانی
سازمان میراث فرهنگی کشور

گچ بری ستون اول و دوم، کتیبه‌های محراب کوچک،

محراب سمت راست شبستان گنبد، دور گنبد، کتیبه‌های دور منار دیگر مباحث کتاب را به خود اختصاص داده‌اند.

در گزارش الحاقی مسجد جامع ساوه، که گزارش مکمل بررسی کتیبه‌های مسجد جامع است و برای اولین بار در سال ۱۳۶۲ انجام گرفته، به غیر از کتیبه‌های جدید به دست آمده، به چند کتیبه‌ی دیگر که در انبار مسجد نگهداری می‌شود نیز اشاره شده و متن آنها در گزارش جدید آمده است. این کتیبه‌ها از محل‌های مختلف مسجد جمع‌آوری شده است.

مؤلف سپس به تزیینات معماری مسجد جامع پرداخته و آن را در چهار موضوع طبقه‌بندی کرده است، شامل تزیینات گچی، تزیینات کاشی کاری، تزیینات آجری و تزیینات نقاشی. وی در بحث تزیینات گچی به محراب گنبدخانه اشاره می‌کند که در اوایل قرن دهم هجری قمری ساخته شده است؛ این محراب دست ساز هنرمندان دوره صفویه است، اما هنر گچ‌بری آن ریشه در قبل از صفویه دارد. این محراب آخرین یادگار به جا مانده از هنر گچ‌بری در مکان‌های مقدس همچون مساجد است، زیرا از دوره‌ی صفویه به بعد هنرمندان جهت زینت دادن محراب‌ها به کاشی روی آوردند و به تدریج گچ‌بری و هنر آن در محراب‌ها جای خود را به انواع کاشی‌کاری داد که نمونه بارز آن را در مساجد اصفهان، قزوین و یزد می‌توان مشاهده کرد. البته این به آن معنی نیست که تا قبل از دوره صفویه از کاشی برای تزیین محراب‌ها استفاده نمی‌شد، بلکه حجرات بسیاری از مساجد دوره تیموری همچون محراب مسجد جامع میرچخماق در یزد و مسجد جامع زوزن با کاشی معرق تزیین یافته است.

مجموعه‌ی حاضر، به بررسی یکی از مکان‌های تاریخی استان مرکزی، یعنی مسجد جامع ساوه پرداخته است. محور

کتاب کتیبه‌ها و تزیینات مسجد جامع ساوه است و مؤلف در مقدمه‌ای کوتاه به سابقه تاریخی ساوه و این مسجد اشاره می‌کند. در ارتباط با بنای فعلی این مسجد وی یادآور می‌شود که زمان ساخت مسجد جامع ساوه هنوز هم با ابهاماتی روبه‌رو است، اما براساس شواهد و ظواهر موجود در بنا می‌توان نتیجه گرفت که طرح اولیه و ساخت و ساز فضای عمومی آن مشتمل بر شبستان‌های طویلی بوده که در اطراف حیاط مرکزی به طور یکپارچه ساخته شده و خمیرمایه اصلی مصالح به کار رفته در این مجموعه شبستان‌ها که پیرامون حیاط مرکزی ساخته شده، گل جبه و خشت خام است. وی سپس وجود طاق‌های هلالی شکل خشتی را از نوع قدیمی‌ترین طاق‌های خشتی مربوط به مبادی اولیه اسلامی بر شمرده که خود ریشه در گذشته‌ی معماری این مرزوبوم دارد. سپس با شرح مختصری در مورد وضعیت فعلی مسجد در جبهه شمالی، ایوان غربی، گنبد خانه یا ایوان جنوبی، شبستان‌های جبهه شرقی، مناره مسجد جامع به بررسی کتیبه‌های این مسجد می‌پردازد. در بخش مربوط به کتیبه‌ها، مؤلف به همکاری آقای عبدالله قوچانی که اصل کتیبه‌ها را با شرح و عکس در اختیار او قرار داده، اشاره می‌کند. مجموعه‌ی این کتیبه‌ها در سال ۱۳۶۲ توسط آقای قوچانی قرائت گردیده است. کتیبه‌هایی که در حین عملیات خاکبرداری یا حفاری علمی به دست آمده و از محل‌های اصلی آنها اطلاع دقیقی در دست نیست و متن قرائت شده کتیبه‌ها نیز بدون هیچ‌گونه دخل و تصرف همراه با تصویر درج شده است. ایوان جنوبی، محراب داخل گنبد خانه، حاشیه محراب، محراب گچ‌بری شده سمت چپ شبستان گنبد،